SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

O‘QUVCHILARNING O‘QUV FAOLIYATIDAGI QIYINCHILIKLARNI DIAGNOSTIKA QILISH

Uralova Gulbahor O‘ktamovna

Nizomiy Ganjaviy nomidagi O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Tulegenova Araylim Marat qizi

Nizomiy Ganjaviy nomidagi O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faoliyati jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni aniqlash, ularning kelib chiqish sabablarini o‘rganish hamda pedagogik diagnostika vositalari orqali bartaraf etish masalalari yoritilgan. O‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasi, o‘quv motivatsiyasi, mustaqil fikrlash, diqqat, xotira va ta’limiy topshiriqlarni bajarishdagi individual xususiyatlarini diagnostika qilish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar

pedagogik diagnostika, o‘quv faoliyati, o‘quv qiyinchiliklari, boshlang‘ich ta’lim, o‘quv motivatsiyasi, individual yondashuv, diagnostik topshiriq.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы выявления трудностей в учебной деятельности учащихся начальных классов, изучения причин их возникновения и преодоления посредством педагогической диагностики. Анализируются подходы к оценке усвоения знаний, учебной мотивации, самостоятельного мышления, внимания, памяти и индивидуальных особенностей учащихся. Раскрывается содержание методов наблюдения, беседы, тестирования, анкетирования и педагогического анализа.

Ключевые слова

педагогическая диагностика, учебная деятельность, учебные трудности, начальное образование, учебная мотивация, индивидуальный подход.

Abstract

This article examines the identification of difficulties in primary school students' learning activities, the study of their underlying causes, and ways to address them through pedagogical diagnostics. It analyzes approaches to assessing knowledge acquisition, learning motivation, independent thinking, attention, memory, and individual learning characteristics. The article explores observation, interviews, testing, questionnaires, diagnostic tasks, and pedagogical analysis.

Keywords

pedagogical diagnostics, learning activities, learning difficulties, primary education, learning motivation, individual approach, diagnostic tasks.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'quvchilarning nafaqat bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, balki ularning individual imkoniyatlarini aniqlash, ta'lim jarayonida duch kelayotgan qiyinchiliklarini o'z vaqtida bartaraf etish va shaxsiy rivojlanishini ta'minlashni ham muhim vazifa sifatida belgilamoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning keyingi ta'lim faoliyati uchun mustahkam poydevor yaratishi bilan alohida ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ta'lim jarayoniga moslashish, o'quv topshiriqlarini mustaqil bajarish, o'qish va yozish ko'nikmalarini egallash, matematik amallarni tushunish, o'z fikrini izchil ifodalash kabi jarayonlarda turli qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Ushbu qiyinchiliklar o'z vaqtida aniqlanmasa, o'quvchining bilimlarni o'zlashtirish darajasiga, ta'limga bo'lgan munosabatiga va keyingi o'quv faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoli ortadi.

Pedagogik diagnostika o'quvchining mavjud bilim darajasini aniqlash bilangina cheklanmay, uning o'quv faoliyatidagi muammolarni, mazkur muammolarning sabablarini va ularni bartaraf etish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Shu sababli diagnostika ta'lim jarayonini boshqarish, individuallashtirish va ta'lim sifatini oshirishning muhim vositasi sifatida qaraladi.

Maqolaning maqsadi – boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyatida uchraydigan qiyinchiliklarni diagnostika qilishning nazariy-metodik asoslarini yoritish hamda ularni aniqlash va bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

O'quv faoliyati – o'quvchining bilim, ko'nikma va malakalarni egallash, o'z faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish hamda natijalarini baholashga qaratilgan maqsadli faoliyatidir. Ushbu jarayon idrok, diqqat, xotira, tafakkur, nutq, motivatsiya va iroda kabi

psixik jarayonlarning o‘zaro uyg‘unligini talab qiladi. Mazkur tarkibiy qismlardan biridagi qiyinchilik o‘quv faoliyatining umumiy samaradorligiga ta’sir qilishi mumkin.

O‘quv qiyinchiliklarini shartli ravishda bir necha guruhga ajratish mumkin. Birinchisi, bilish bilan bog‘liq qiyinchiliklar bo‘lib, ular o‘quv materialini tushunish, eslab qolish, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarishda namoyon bo‘ladi. Ikkinchisi, o‘quv-amaliy qiyinchiliklar: topshiriq shartini anglash, ish ketma-ketligini belgilash, yozma ishni bajarish yoki matematik amallarni qo‘llashdagi muammolar. Uchinchisi, motivatsion qiyinchiliklar bo‘lib, o‘qishga qiziqishning sustligi, muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqish va topshiriqni bajarishga intilishning pastligi bilan ifodalanadi. To‘rtinchisi, tashkiliy-regulyativ qiyinchiliklar: vaqtni taqsimlash, diqqatni jamlash, o‘z ishini tekshirish va xatolarini tuzatishdagi kamchiliklardir.

Qiyinchiliklarning kelib chiqishiga turli omillar sabab bo‘lishi mumkin. Jumladan, o‘quv materialining bolaning tayyorgarlik darajasiga mos kelmasligi, avvalgi bilimlardagi bo‘shliqlar, ta’lim metodlarining bir xilligi, individual sur’at va ehtiyojlarning hisobga olinmasligi, oilaviy va ijtimoiy muhit, sinfdagi psixologik iqlim hamda o‘quvchining sog‘lig‘i bilan bog‘liq holatlar shular jumlasidandir. Shu bois qiyinchilikni faqat o‘quvchining qobiliyati yoki harakati bilan izohlash to‘g‘ri emas; diagnostika jarayonida ta’lim muhiti va pedagogik sharoitlar ham tahlil qilinishi lozim.

Pedagogik diagnostika – ta’lim-tarbiya jarayonining holati, o‘quvchining rivojlanish xususiyatlari, bilimlarni o‘zlashtirish darajasi va yuzaga kelayotgan muammolar haqida tizimli ma’lumot to‘plash, tahlil qilish hamda shu asosda pedagogik qarorlar qabul qilish jarayonidir. Uning asosiy maqsadi o‘quvchiga yorliq qo‘yish yoki uni boshqa bolalar bilan taqqoslash emas, balki ta’lim olishiga to‘sqinlik qilayotgan omillarni aniqlash va rivojlanishiga yordam berishdan iborat.

Diagnostika jarayoni bir qator tamoyillarga tayanishi kerak. Ilmiylik tamoyili diagnostik vositalarning maqsadga muvofiq va asoslangan bo‘lishini talab qiladi. Tizimlilik tamoyiliga ko‘ra, o‘quvchi faoliyati bir martalik natija asosida emas, turli vaziyatlarda va ma’lum vaqt davomida o‘rganiladi. Xolislik tamoyili natijalarni shaxsiy munosabat yoki taxminlarga emas, kuzatilgan dalillarga tayangan holda baholashni anglatadi. Individuallashtirish tamoyili har bir bolaning yoshi, tayyorgarligi, o‘rganish

sur’ati va ehtiyojlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Maxfiylik va pedagogik etika tamoyillari esa diagnostika natijalarini ehtiyotkorlik bilan saqlash hamda o‘quvchining sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilishni talab etadi.

Diagnostik ishni quyidagi bosqichlarda tashkil etish maqsadga muvofiq: birinchi bosqich – muammoni aniqlash va diagnostika maqsadini belgilash; ikkinchi bosqich – mos metod va topshiriqlarni tanlash; uchinchi bosqich – ma’lumotlarni yig‘ish; to‘rtinchi bosqich – natijalarni tahlil qilish va qiyinchilik sabablarini taxminiy aniqlash; beshinchi bosqich – individual yoki guruhiy pedagogik yordamni rejalashtirish; oltinchi bosqich – amalga oshirilgan ish samaradorligini qayta diagnostika orqali baholash.

Diagnostika natijasi o‘quvchining imkoniyatlari va rivojlanish dinamikasini ko‘rsatishi kerak. Bir martalik test natijasi bolaning umumiy salohiyati haqida yakuniy xulosa chiqarish uchun yetarli emas. Zarur hollarda pedagog psixolog, ota-ona va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlashi lozim.

Pedagogik kuzatish. O‘qituvchi dars davomida o‘quvchining topshiriqni qanday qabul qilishi, ishni boshlash tezligi, diqqatni saqlashi, savol berishi, xatolarni tuzatishi va yordamdan foydalanishini muntazam kuzatadi. Kuzatish tabiiy ta’lim sharoitida olib borilishi, oldindan belgilangan mezonlar asosida qayd etilishi lozim.

Suhbat metodi. O‘quvchi bilan sodda va samimiy savollar asosida suhbat o‘tkazish uning topshiriqni qanday tushungani, qaysi faoliyat unga qiyin tuyulishi va qanday yordamga ehtiyoj sezishini aniqlashga imkon beradi. Masalan: “Qaysi topshiriqni bajarish senga qiyin bo‘ldi?”, “Uni bajarishda nimadan foydalanding?”, “Yana qanday usul bilan yechish mumkin?” kabi savollar berilishi mumkin.

Diagnostik topshiriqlar. O‘quv dasturiga mos, ammo turli murakkablik darajasidagi topshiriqlar yordamida bilim va ko‘nikmalar tarkibiy jihatdan tekshiriladi. Ona tili fanida matnni o‘qish, asosiy fikrni aniqlash, gap tuzish, imlo qoidalarini qo‘llash; matematika fanida masala shartini tahlil qilish, amal tanlash, hisoblash va yechimni izohlash topshiriqlaridan foydalanish mumkin.

Test va anketa. Testlar muayyan bilim yoki ko‘nikmani qisqa vaqt ichida baholashga xizmat qiladi. Anketalar esa o‘quv motivatsiyasi, fanlarga qiziqish va o‘zini baholash

xususiyatlari haqida ma’lumot beradi. Boshlang‘ich sinflarda savollar sodda, yoshga mos va tushunarli bo‘lishi, anketa natijalari esa boshqa metodlar bilan tekshirilishi kerak.

O‘quv ishlari mahsulini tahlil qilish. Daftarlar, yozma ishlar, mustaqil topshiriqlar va ijodiy ishlarni o‘rganish orqali xatolarning takrorlanish xususiyati, yozuvdagi barqaror qiyinchiliklar, topshiriqni bajarish strategiyasi va o‘z-o‘zini tekshirish ko‘nikmalari aniqlanadi.

Ota-onalar bilan hamkorlik. Uy sharoitida bolaning dars tayyorlash odatlari, mustaqilligi, dam olish tartibi va ta’limga munosabati haqida ma’lumot olish diagnostik tasavvurni kengaytiradi. Bunda ota-onani ayblash emas, hamkorlikda yechim topish asosiy maqsad bo‘lishi zarur.

Diagnostik topshiriqlar o‘quv dasturidagi kutilayotgan natijalarga mos, bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan va qiyinchilik manbasini aniqlashga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Quyidagi namunalar o‘qituvchi tomonidan sinf darajasi va mavzuga moslashtirilishi mumkin.

1. O‘qish va matnni tushunish: o‘quvchiga qisqa matn beriladi. U matnni o‘qib, asosiy qahramonni, voqea sababini va matnning asosiy g‘oyasini aniqlaydi. Bu topshiriq o‘qish ravonligi, mazmunni anglash va xulosa chiqarishdagi qiyinchiliklarni ko‘rsatadi.

2. Yozma nutq: berilgan rasm asosida 3–5 ta gap tuzish so‘raladi. Gaplarning mazmuniy izchilligi, so‘z tanlash, gap tuzilishi, imlo va tinish belgilaridan foydalanish tahlil qilinadi.

3. Matematik masala: sodda masala sharti o‘qitiladi. O‘quvchidan ma’lum va noma’lum miqdorlarni ajratish, amalni tanlash, yechimni yozish va javobni izohlash so‘raladi. Bu orqali masala mazmunini tushunish, matematik bog‘lanishni aniqlash va hisoblash ko‘nikmalari alohida baholanadi.

4. O‘z faoliyatini nazorat qilish: o‘quvchiga ataylab bitta xatoga ega bo‘lgan yechim yoki matn beriladi. Undan xatoni topish va tuzatish so‘raladi. Mazkur topshiriq o‘z-o‘zini nazorat qilish va tahlil qilish ko‘nikmalarini aniqlashga yordam beradi.

Natijalarni baholashda “bajaradi”, “qisman bajaradi”, “yordam bilan bajaradi”, “hozircha bajara olmaydi” kabi tavsifiy mezonlardan foydalanish mumkin. Bu mezonlar

o‘quvchini salbiy baholash uchun emas, keyingi pedagogik yordam yo‘nalishini belgilash uchun qo‘llanadi.

Diagnostikaning amaliy qiymati uning natijalari asosida ta’lim jarayoniga tegishli o‘zgartirishlar kiritilganda namoyon bo‘ladi. Agar o‘quvchi topshiriq shartini tushunishda qiynalsa, o‘qituvchi ko‘rsatmalarni qisqa bosqichlarga ajratishi, namunaviy bajarish usulini ko‘rsatishi va vizual tayanchlardan foydalanishi mumkin. O‘qish tezligi yoki matn mazmunini tushunishda qiyinchilik kuzatilsa, qisqa matnlar bilan takroriy o‘qish, mazmun yuzasidan savol-javob, rasmli reja tuzish va qayta hikoyalash mashqlari tashkil etiladi.

Matematik qiyinchiliklarda predmetli modellar, sonlar chizig‘i, sxema va jadvallardan foydalanish, masala shartini qismlarga ajratish hamda yechimni og‘zaki izohlash foydali. Diqqatni jamlash va ishni rejalashtirishda qiynaladigan o‘quvchilar uchun topshiriqlarni kichik qismlarga bo‘lish, aniq vaqt chegarasi belgilash, qisqa tanaffuslar va o‘zini tekshirish algoritmlarini qo‘llash tavsiya etiladi.

O‘quv motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlash uchun bolaning kichik yutuqlarini e’tirof etish, tanlov imkoniyatini berish, hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar va hamkorlikdagi mashqlardan foydalanish mumkin. Bunda o‘quvchilarni bir-biri bilan taqqoslashdan ko‘ra, ularning avvalgi natijalari bilan hozirgi rivojlanish dinamikasini solishtirish maqsadga muvofiq.

Korreksion-rivojlantiruvchi ishlar muntazam rejalashtirilishi, natijalar qayd etilishi va ma’lum muddatdan so‘ng qayta diagnostika o‘tkazilishi zarur. Agar qiyinchiliklar uzoq davom etsa yoki bolaning kundalik faoliyatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatsa, maktab psixologi, maxsus pedagog yoki tegishli mutaxassis bilan maslahatlashish lozim.

O‘quv faoliyatidagi qiyinchiliklarni diagnostika qilishda faqat yakuniy baho yoki test natijasiga tayanish yetarli emas. Chunki bir xil natija turli sabablar bilan yuzaga kelishi mumkin: o‘quvchi mavzuni tushunmagan bo‘lishi, topshiriq shartini noto‘g‘ri anglagan bo‘lishi, hayajonlangan yoki vaqtni to‘g‘ri taqsimlay olmagan bo‘lishi mumkin. Shuning uchun diagnostika jarayonida natija bilan birga uni keltirib chiqargan faoliyat jarayonini ham o‘rganish muhim.

Shuningdek, diagnostika vositalari o‘quvchining yoshiga, til imkoniyatlariga va ta’lim tajribasiga mos bo‘lishi kerak. Bir xil topshiriqni barcha o‘quvchilarga bir xil sharoitda berish har doim ham ularning imkoniyatlarini to‘liq namoyon qilmaydi. Zarur hollarda topshiriqni taqdim etish shakli, qo‘shimcha ko‘rsatma yoki bajarish vaqti moslashtirilishi mumkin, bunda baholash mezonlarining mazmuni aniq saqlanishi lozim.

Pedagogik diagnostika uzluksiz va rivojlantiruvchi xarakterga ega bo‘lgandagina o‘quvchining ta’limdagi muvaffaqiyatini qo‘llab-quvvatlaydi. O‘qituvchi uchun diagnostika – bu nazorat vositasigina emas, balki ta’limni o‘quvchining ehtiyojlariga moslashtirishga yordam beradigan teskari aloqa mexanizmidir.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faoliyatidagi qiyinchiliklarni o‘z vaqtida aniqlash ta’lim samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Pedagogik diagnostika o‘quvchining bilim darajasi bilan bir qatorda, uning o‘rganish strategiyasi, motivatsiyasi, mustaqilligi, diqqat va o‘z-o‘zini nazorat qilish xususiyatlarini ham o‘rganish imkonini beradi.

Tadqiqot mavzusi yuzasidan quyidagi metodik xulosalar shakllantirildi: birinchidan, diagnostika bir martalik tekshiruv emas, balki muntazam va tizimli jarayon sifatida tashkil etilishi kerak; ikkinchidan, kuzatish, suhbat, test, diagnostik topshiriq va o‘quv ishlari tahlilini uyg‘un qo‘llash natijalarning ishonchliligini oshiradi; uchinchidan, aniqlangan qiyinchiliklar asosida individual va differensial pedagogik yordam rejalashtirilishi lozim; to‘rtinchidan, qayta diagnostika orqali ko‘rsatilgan yordamning samaradorligi baholanishi zarur.

Demak, o‘quv qiyinchiliklarini diagnostika qilishning asosiy vazifasi o‘quvchini baholash yoki tasniflash emas, balki uning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, mavjud to‘siqlarni kamaytirish va har tomonlama rivojlanishi uchun zarur pedagogik sharoitlarni yaratishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

3. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999.

4. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – Москва: ИНТОР, 1996.

5. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения: общедидактический аспект. – Москва: Педагогика, 1977.

6. Подласый И.П. Педагогика: учебник. – Москва: Высшее образование, 2006.

7. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 1998.

8. Краевский В.В., Бережнова Е.В. Методология педагогики: новый этап. – Москва: Академия, 2006.

9. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, 1956.

10. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. – 1998. – Vol. 5, No. 1. – P. 7–74.